

Araştırma Makalesi

Hemşirelik Öğrencileri Tarafından Engelli Hayvanlar ile İlgili Verilen Eğitimlerin Lise Öğrencilerinin Bireysel ve Sosyal Sorumluluk ile Manevi Duyarlılığına Etkisi

The Effect of Trainings Provided by Nursing Students on Disabled Animals on Individual and Social Responsibility and Spiritual Sensitivity of High School Students

Emine Nur KOCAKAYA^a, Yasemin DEMİR AVCI^b, Beyza KURT^c, Fatih TOKGÖZ^c, Sezer TAŞ^c

^aÖğrenci, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Yüksek Lisans Programı, Antalya, Türkiye

^bDr. Öğr. Üyesi, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Hemşirelik Fakültesi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye

^cÖğrenci, Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Antalya, Türkiye

Geliş tarihi/Date of receipt: 04/12/2024

Kabul tarihi/ Date of acceptance: 20/05/2025

ÖZ

Amaç: Araştırmanın amacı hemşirelik lisans öğrencileri tarafından sahipsiz engelli hayvanlar ile ilgili online ve yüz yüze uygulanan eğitimlerin lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk ve manevi duyarlılıklarına etkisini incelemektir.

Yöntem: Bu araştırma tek grupta ön test-son test ve yarı deneysel yöntemleri kullanarak bir lisede 203 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada; öğrenci demografik özellikler formu, Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği ve Manevi Duyarlılık Ölçeği gibi veri toplama araçları kullanılmıştır. Eğitimler iki haftada bir 20 dakika sürecek şekilde toplam 3 ay boyunca yapılmıştır ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Eğitimler arasında proje bilgilendirme, engelli hayvan bakımı, röportajlar, yasal haklar ve hayvan barınağı ziyareti yer almıştır.

Bulgular: Öğrencilerin Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeğinin ön testlerde ortalama puanı 60,3 iken son testlerde 63,7'ye yükselmiştir. Bu artış anlamlı bir fark göstermektedir. Manevi Duyarlılık Ölçeği ortalama puanı ön testlerde 43,4 iken son testlerde 45,1'e yükselmiştir. Öğrencilerin bilgi testi puan ortalaması ön testlerde 10,9 iken son testlerde 12,9'a yükselmiştir.

Sonuç: Bu araştırma sonucunda hemşirelik öğrencileri tarafından lise öğrencilerine verilen eğitimler ile lise öğrencilerinde sosyal sorumluluk ve manevi duyarlılık puanı artmıştır. Bakım giderleri azalmıştır ve daha fazla hayvana bakım fırsatı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Hayvan, Hemşirelik Lisans Öğrencileri, Manevi Duyarlılık, Sahipsiz Hayvan

ABSTRACT

Objective: To examine the effect of online and face-to-face trainings about stray disabled animals by nursing students on high school students' individual and social responsibility spiritual sensitivity.

Methods: This research was conducted with 203 students in a high school using one-group pretest-posttest and quasi-experimental methods. The study used data collection tools such as student demographic characteristics form, Individual and Social Responsibility Scale and Spiritual Sensitivity Scale. The trainings were conducted every two weeks for 20 minutes for a total of 3 months and were face-to-face. The trainings included project information, disabled animal care, interviews, legal rights and animal shelter visit.

Results: The score of students' individual and social responsibility increased from 60.3 in the pre-test to 63.7 in the post-test $p<0.05$. The score on the Spiritual Sensitivity scale increased from 43.4 in the pre-tests to 45.1 in the post-tests. The score of the knowledge test increased from 10.9 in the pre-tests to 12.9 in the post-tests.

Conclusion: As a result of this research, the social responsibility and moral sensitivity scores of high school students increased significantly with the trainings given by nursing students to high school students. Maintenance costs decreased and more animals were given the opportunity to be cared for.

Keywords: Disabled Animal, Spiritual Sensitivity, Stray Animal, Undergraduate Nursing Students

ORCID IDs: ENK:0009-0003-9630-6492, YDA:0000-0002-0576-5948, BK:0009-0008-8752-1381, FT:0009-0003-7386-8425, ST:0009-0007-5240-7266

Sorumlu yazar/Corresponding author: YL Öğrencisi Emine Nur KOCAKAYA, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği

Yüksek Lisans Programı, Antalya, Türkiye

e-posta/e-mail: nkokakaya69@gmail.com

Atıf/Citation: Kocakaya EN, Demir Avcı Y, Kurt B, Tokgöz F, Taş S. (2025). Hemşirelik öğrencileri tarafından engelli hayvanlar ile ilgili verilen eğitimlerin lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk ile manevi duyarlılığına etkisi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 8(2), 242-252. doi:10.54189/hbd.1594745

GİRİŞ

Engelli ve sahipsiz hayvanlar toplumda dezavantajlı bir konumda olup diğer hayvanlara kıyasla sahiplenilme oranları daha düşüktür. Çok fazla hayvana sahip olmak barınaklar için maddi ve manevi olarak bir problemdir (Karsten vd., 2017). Türkiye'de yaklaşık 10 milyon sahipsiz hayvanın yaşadığı bilinmekte ve bu hayvanların bakımı yerel yönetimlerin sorumluluğundadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). Antalya'da çeşitli belediyeler bu hayvanların bakımı ve tedavisi için barınaklar işletmektedir (Antalya Büyükşehir Belediyesi Veterinerlik Hizmetleri, 2022).

Ülkemizde hayvanların hakları kanunla korunmaktadır. Bu kurallara uymayanlara kanunda farklı cezalar uygulanmaktadır. Hayvanları Koruma Kanunu'nun çeşitli maddelerinde hayvanların korunmasının öneminden bahsedilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2004). Ulusal ve uluslararası düzeyde hayvan haklarını koruma amaçlı anlaşmalar mevcuttur; bunlar arasında UNESCO Hayvan Hakları Bildirgesi (Hayek Üniversitesi, 2019) ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2024) yer almaktadır. Hayvanları konu alan bir araştırmada, evcil hayvan sahibi bireylerin stres, anksiyete ve depresyon düzeylerinin daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Tekinsoy, 2022). Ayrıca, çocuklarda empati ve hayvan sevgisi konulu araştırmalar da bu alanda önemli bulgular sunmaktadır. Bu çalışmalar, hayvanlara iyi davranmanın empati yeteneği ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Akdemir ve Gölge, 2016).

Sosyal sorumluluk, insanların sahip olması gereken en önemli becerilerden biri olarak kabul edilmektedir. Hemşirelik öğrencilerinin sosyal sorumluluk bilinci geliştirmeleri ve mesleğin toplumsal rolünü yerine getirebilmeleri bu açıdan önemlidir (Haidan Jazi vd., 2019). Hemşirelik lisans öğrencileri olarak geleceğin hemşireleri şefkat, bakım ve yardım etme ilkeleri doğrultusunda bu hayvanların bakımına destek olabilir. Gönüllü olarak barınaklarda çalışmak, farkındalık kampanyalarına katılmak ve projelere destek vermek suretiyle hem mesleki gelişimimize katkı sağlayabilir hem de toplumsal sorumluluğumuzu yerine getirebiliriz. Hemşirelik öğrencilerini konu alan bir çalışmada, araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin %87,6'sının daha önce herhangi bir toplumsal duyarlılık çalışmasına katılmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Bu durum, özellikle hemşirelik öğrencilerinin toplumsal duyarlılık ve sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılımını inceleyen araştırmaların yetersiz olduğunu göstermektedir (Şen Atasayar ve İşeri, 2022).

Hemşirelik öğrencileri yaşadığı ildeki engelli hayvanlarla ilgili yapılan resmi ve gönüllülük faaliyetlerine katılarak bakım ve empati konusuna sadece hasta ve insan bazında değil bütüncül bir şekilde bakmayı sağlayabilir. Bu amaçla Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü 4. sınıf öğrencileri tarafından geliştirilen "Bir Yanımız Sokakta" adlı sosyal sorumluluk projesi, sokaklarda yaşayan engelli veya beslenme güçlüğü çeken hayvanlara yardım sağlamak için hayata geçirilmiştir (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2023). Bu projede öğrenciler, sokak hayvanlarının beslenme sorunlarını belirleyerek çözmeye çalışmıştır. Hemşirelik öğrencileri sokak hayvanlarının doğru beslenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek için broşürler hazırlamıştır, online ve yüz yüze eğitimler vermişlerdir.

Literatür incelediğinde hemşirelik lisans öğrencileri tarafından hayvanlara yönelik gerçekleştirilen araştırmalar sınırlı sayıdadır (Silbert-Flagg vd., 2020; Taf, 2023). Bu çalışmada hem hayvanlar hem de engelli hayvanlar konu olarak alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, lise öğrencilerine yönelik düzenlenen online ve yüz yüze eğitimler aracılığıyla sahipsiz ve engelli hayvanlara ilişkin bireysel ve sosyal sorumluluk bilinci ile manevi duyarlılık düzeylerinin artırılmasıdır. Bu doğrultuda, sahipsiz ve engelli hayvanların daha az sahiplenilmesi, barınaklara yük olmaları ve toplumda yeterince farkındalık oluşturulamaması gibi sorunlar ele alınmakta; özellikle lise çağındaki bireylerde bu alana yönelik duyarlılığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Eğitimler sayesinde öğrencilerin sahipsiz ve engelli hayvanlara yardım edebilecekleri

yolları öğrenmeleri, başvurabilecekleri kurumları tanımaları ve sosyal yardım imkanlarından haberdar olmaları sağlanmaktadır. Aynı zamanda, engelli hayvan sahiplenmiş bireylerle öğrenciler arasında empati temelli bir bağ kurularak hayvanların ve sahiplerinin yaşadığı deneyimlerin öğrenciler tarafından içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta, eğitimde yenilikçi bir yaklaşım sunmakta ve sosyal sorumluluk odaklı modeller geliştirme açısından araştırmacılara, eğitimcilere ve uygulayıcılara yol göstermektedir. Aynı zamanda hayvan refahına yönelik farkındalık temelli eğitim programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması noktasında politika yapıcılarına önemli bir katkı sağlayabilir.

Araştırma Hipotezleri

H1: Lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk puan ortalamasında online eğitim öncesi ve sonrasında anlamlı fark vardır.

H2: Lise öğrencilerinin manevi duyarlılık puan ortalamasında eğitim öncesi ve sonrasında anlamlı fark vardır.

H3: Lise öğrencilerinin bilgi düzeyi puan ortalamalarında eğitim öncesi ve sonrasında anlamlı fark vardır.

YÖNTEM

Araştırmanın Türü

Bu araştırma tek grupta ön test- son test ve yarı deneysel araştırmadır. Bu çalışmada kullanılan yarı deneysel araştırma deseni randomizasyon ve kontrol grubu olmayan tek grupta deneysel araştırmadır (Cook ve Campbell, 1979). Çalışmada ön test- son test uygulanmıştır. Ön test-son test tasarımı, bağımlı değişken eğitim uygulanmadan önce bir kez ve uygulandıktan sonra bir kez ölçülmektedir. Ortalama son test puanı, ortalama ön test puanından daha iyiye, o zaman verilen eğitimlerin olumlu etki gösterdiği sonucuna varılmaktadır (Jhangiani vd., 2019). Bu çalışmada tüm öğrencilerin engelli hayvanlar ile ilgili eş zamanlı eğitim almaları istenmesi nedeniyle randomize kontrollü çalışma türü tercih edilmemiştir.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma Türkiye'nin güneyindeki Antalya'da başarı puanı yüksek bir proje okulunda eğitim görmekte olan lise öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2023-2024 eğitim-öğretim yılında uygulanmıştır. Eğitimler iki haftada bir gerçekleştirilmiştir. Birinci eğitim, Eylül 2023'te uygulanmış olup, lise öğrencilerine proje ve süreç hakkında bilgilendirme yapılmış, ön testler uygulanmış ve eğitimlerin uygun gün ve saatleri planlanmıştır. İkinci eğitim, Ekim 2023'te online olarak gerçekleştirilmiş ve engelli hayvan sahiplenilen bireylerle röportaj yapılarak öğrencilerin bu konu hakkında bilgi edinmeleri sağlanmıştır. Üçüncü eğitim, Ekim 2023'te yine online olarak gerçekleştirilmiş ve evinde evcil hayvan besleyen bir lise öğrencisi ile yapılan röportaj ile öğrencilerin hayvan bakımı konusundaki farkındalıklarının artırılması amaçlanmıştır. Dördüncü ve beşinci eğitimler, Kasım 2023'te yüz yüze olarak aynı gün gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimlerde, lise öğrencilerine engelli hayvanların bakımı ve sahiplendirilmesi hakkında sunum yapılarak farkındalıkları artırılmış ve hayvan hakları, engelli hayvanların yasal durumu ile bireylerin sorumlulukları hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, altıncı eğitim Aralık 2023'te yüz yüze gerçekleştirilmiş, gönüllü lise öğrencileri ile hayvan barınağına gidilmiş, burada hayvanların beslenmesi sağlanmış ve son testler uygulanarak eğitim süreci tamamlanmıştır (Tablo 1).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Neriman Erol Yılmaz Sosyal Bilimler Lisesi'nde eğitim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Lisede 2023-2024 eğitim-öğretim yılında kayıtlı toplam 639 öğrenci vardır. Lise proje okulu olduğu için müfredat uygunluğu olan 201 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır. Örneklemenin gücü G*Power programı kullanılarak gerçekleştirilen post-hoc güç analizi sonuçları ile hesaplanmıştır. Yapılan güç analizi iki bağımlı grupta t testi ortalama arasındaki farkı inceleyen eşleştirilmiş t testi için uygulanmıştır. Analizde etki büyüklüğü (dz) 0,30, alfa hata olasılığı (α err prob) 0,05 hesaplanmıştır. Güç değeri ($1-\beta$ err prob) 0,988 olarak hesaplanmıştır. Bu güçlü testin sonuçlarının güvenilir olduğunu ve örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri: Okul programının uygun olunması, çalışmaya katılımda gönüllü olma, hayvanlara alerjisi olmayan ve hayvanlardan korkmayan öğrenciler örneklemi oluşmuştur.

Araştırmadan Dışlanma Kriterleri: Ön-test ya da son-test formlarından herhangi birini doldurmamaktır.

Veri Toplama Formları

Demografik Özellikler Veri Toplama Formu, Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği, Manevi Duyarlılık Ölçeğinden oluşmaktadır. Ayrıca öğrencilerin ve velilerin izinleri Aydınlatılmış Onam ile alınmıştır.

Demografik Özellikler Veri Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf, en uzun yaşanan yer (il/ilçe/köy), evde evcil hayvan olup olmadığı, varsa ne tür evcil hayvan olduğu sorularından oluşmaktadır.

Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği: Uyarlaması Filiz ve Demirhan (2016) tarafından gerçekleştirilen ölçeğin orijinal formu Li ve arkadaşları (2008), tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin uyarlaması toplam 14 maddeden oluşan ölçek, iki üst boyut ve dört alt boyut içermektedir. Sosyal sorumluluk üst boyutu, saygı gösterme (3 madde) ve başkalarını önemseme (4 madde) alt boyutlarını içermektedir. Bireysel sorumluluk üst boyutu ise çaba gösterme (4 madde) ve kendini yönlendirme (3 madde) alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçek 6'lı Likerttir. Ölçekte “Kesinlikle katılmıyorum”, “Biraz katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Katılıyorum”, “Biraz katılıyorum”, “Kesinlikle katılıyorum” ifadesi bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13 iken en yüksek puan 78 olarak bulunmuştur (Filiz ve Demirhan, 2016). Ölçekten düşük puan alan bireylerin sosyal ve bireysel sorumluluk düzeylerinin düşük olduğu, alt boyutlara göre başkalarına karşı saygı göstermedikleri, onları önemsemedikleri, çaba göstermedikleri ve kendi davranışlarını yönlendirme konusunda yeterli olmadıkları söylenebilir. Yüksek puan alan bireylerin ise sosyal sorumluluklarının (saygı gösterme ve başkalarını önemseme) ve bireysel sorumluluklarının (çaba gösterme ve kendini yönlendirme) yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ölçek puanı arttıkça bireyin sorumluluk düzeyinin de arttığı; puan azaldıkça bu düzeyin düştüğü yorumu yapılabilir.

Manevi Duyarlılık Ölçeği: Uyarlaması Elban ve Aslan (2022) tarafından gerçekleştirilen ölçeğin orijinal formu Tirri ve arkadaşları tarafından (2006) geliştirilmiştir. Ölçeğin uyarlaması 11 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutları: Farkındalık ve Gizem Duyarlığı (5 madde), Değer Duyarlığı (2 madde), Toplum Duyarlığı (4 madde) beşli Likert türündedir. Ölçekte “Hiç Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” ifadesi bulunmaktadır. Ölçek faktörlerinin birleşmesi ya da maddelerin farklı boyutlarda yer alması ile kullanılabilir. En düşük puan olan 11, bireyin manevi duyarlılık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu bireyler, farkındalık ve gizem gibi

kavramlara karşı ilgisiz olabilir, değer temelli düşünme eğilimleri zayıf olabilir ve toplumsal meselelere karşı duyarlılık göstermeyebilirler. En yüksek puan olan 55 ise bireyin yüksek düzeyde manevi duyarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bu kişiler, varoluşa dair farkındalık taşıyan, ahlaki ve insani değerlere önem veren ve toplumun ihtiyaçlarına karşı duyarlılık geliştirmiş bireyler olarak değerlendirilebilir. Ölçekten elde edilen puan yükseldikçe bireyin manevi duyarlılığının arttığı; puan azaldıkça bu duyarlılığın azaldığı yorumu yapılabilir.

Veri Toplama Süreci

Çalışma hakkında öğrencilere bilgilendirme yapıldıktan sonra, çalışmaya katılmak isteyen öğrencilere “Demografik Özellik Formu” ile “Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği”, “Manevi Duyarlılık Ölçeği” ve Bilgi Testi ön-test olarak uygulanmıştır. Üç ay süresince eğitim verildikten sonra ise, aynı ölçekler son-test olarak tekrar uygulanmıştır. Ölçekler, öğrencilere eğitimleri veren lisans öğrencileri dışında bir öğretim elemanı tarafından uygulanmış olup, ölçeklerin doldurulması için öğrencilere yaklaşık 20 dakika süre verilmiştir.

Araştırma Protokolü

Planlanan Girişimler: İki haftada bir 20 dk toplamda 3 ay toplam 6 eğitim gerçekleştirilmiştir. Bu eğitimler öğrencilerin uygunluğuna göre yüz yüze veya ücretsiz (Google meet) uygulanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Eğitim İçeriği ve Türü

Eğitim	Türü	İçeriği
1. Eğitim:	Yüz yüze	Lise öğrencilerini proje ve süreç hakkında bilgilendirme, ön testlerin uygulanması, eğitimler için uygun gün ve saat planlaması.
2. Eğitim:	Yüz yüze	Lise öğrencilerine engelli hayvanların bakımı ve sahiplendirilmesi hakkında sunum yapılması, öğrencilerin bu konu hakkında farkındalığının artırılması.
3.Eğitim:	Online	Engelli hayvan sahiplenen bireylerle röportaj yapılması. Bu röportajın öğrencilere izletilmesi.
4.Eğitim:	Online	Evinde evcil hayvan besleyen bir lise öğrencisi ile röportaj yapılması. Bu röportajın öğrencilere izletilmesi.
5.Eğitim:	Yüz yüze	Hayvanlar ve engelli hayvanların hakları konusunda kanunlar, yasal hak ve sorumluluklar hakkında öğrencilere bilgi verilmesi.
6.Eğitim:	Yüz yüze	Öğrencilerin müsait olduğu bir günde gönüllü bir grup lise öğrenci ile hayvan barınağına gidilmesi, hayvanların beslenmesi ve son testlerin uygulanması.

Araştırmanın Etik Kurul ve Kurum İzni

Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Etik Kuruldan etik izin alınmıştır (Tarih: 23.05. 2023, Sayı: 70904504/ 401, KAEK-361). Etik Kurulu izninden sonra Neriman Erol Yılmaz Sosyal Bilimler Lisesi Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Kepez İlçesi Milli Eğitim Müdürlüğü’nden kurum izni alınmıştır. Ayrıca öğrencilerden ve velilerden aydınlatılmış onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın analizleri, SPSS 23.0 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma ile değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu, Shapiro-Wilk testi, basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) katsayıları ile Q-Q grafiği kullanılarak değerlendirilmiştir. Normal dağılım gösteren

bağımlı gruplarda t testi, normal dağılım göstermeyenlerde ise Wilcoxon işaret testi uygulanmıştır. Ayrıca normal dağılım gösteren ikili gruplarda t-testi ve Anova yapılmıştır.

Araştırmanın Değişkenleri

Bağımlı Değişkenler: Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçek alt ölçek puan ortalaması ve Manevi Duyarlılık Ölçek alt ölçek puan ortalamalarıdır.

Bağımsız Değişkenler: Hemşirelik lisans öğrencileri tarafından sahipsiz engelli hayvanlar ile ilgili online ve yüz yüze uygulanan eğitimlerdir.

BULGULAR

Bu araştırmada hemşirelik bölümü dördüncü sınıf lisans öğrencileri tarafından engelli hayvanlar konusundaki verilen eğitimlerin lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumlulukları ile manevi duyarlılıklarına olan etkisi değerlendirilmiştir. Bu araştırmaya toplamda 203 öğrenci dahil edilmiştir. Bu öğrencilerin 129'u kız 74'ü erkektir. Kızlar %63,5'lik dilimi oluştururken erkekler %36,5'lik dilimi oluşturmaktadır. Öğrencilerin 3'ü 13 yaşında, 66'sı 14 yaşında, 66'sı 15 yaşında, 68'i 16 yaşındadır. 13 yaşındaki öğrenciler %1,5'lik dilimi oluştururken. 14 ve 15 yaşındaki öğrenciler %32,5'lik dilimi oluşturmaktadır ve 16 yaşındaki öğrenciler %33,5'lik kısmı oluşturmaktadır. Öğrencilerden 53'ü hazırlık, 81'i 9. sınıf, 69'u ise 10. sınıfa gitmektedir. Hazırlık öğrencileri %26,1'lik kısmı oluştururken 9. Sınıf öğrencileri %39,9'luk kısmı 10. Sınıf öğrencileri ise %34'lük kısmı oluşturmaktadır.

Öğrencilerden 91'inin evcil hayvanı bulunmaktadır. Hayvanların 5'i balık, 49'u kedi, 10'u köpek, 23'ü kuş, 4'ü Muhabbet Kuşu ve 1'i Sultan Papağanıdır. Evcil hayvanların %2,5'lik kısmını balıklar oluştururken. %24,1'lik kısmını kediler oluşturmaktadır. %4,9'luk kısmını köpekler oluştururken 11,3'lük kısmını cinsi bilinmeyen kuşlar oluşturmaktadır. %2,0'lik kısmını Muhabbet Kuşları ve %0,5'lik kısmını Sultan Papağanı oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Demografik Özellikleri (N=203)

Değişken	n	%
Cinsiyet (n=203)		
Kız	129	63,5
Erkek	74	36,5
Yaş		
13	3	1,5
14	66	32,5
15	66	32,5
16	68	33,5
Sınıf (n=203)		
Hazırlık	53	26,1
9. Sınıf	81	39,9
10. Sınıf	69	34
Evcil Hayvan Türü (n=91)		
Balık	5	2,5
Kedi	49	24,1
Köpek	10	4,9
Kuş	23	11,3
Muhabbet Kuşu	4	2,0
Sultan Papağanı	1	0,5

Bu araştırmaya göre Bireysel ve Sosyal Sorumluluk ölçeğinde ön test analizleri ortalama puanı 60,3'iken 63,7'ye yükselmiştir ve anlamlı bir fark bulunmuştur. Manevi Duyarlılık Ölçeğinde ön test analizlerinde ortalama puan 43,4 iken 45,1'e yükselmiştir ve anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bilgi Testi ön testlerde puan 10,9 iken son testlerde 12,9'a yükselmiştir ve 2 puanlık bir artışla anlamlı bir fark vardır. Testlerin güçleri; 0,99; 0,98 ve 1,00 bulunmuştur. Güç (Power) değerleri 1,00, 0,99 ve 0,98'dir. Bu da testlerin bir fark bulma olasılığının çok yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bu testlerin yüksek test gücüne ve yüksek istatistiksel anlamlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Girişim Öncesi ve Sonrası Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçek türü	Ortalama	Standart sapma	t***	z****	p	Power (1-β err prob)
BSS* (Öntest)	60,3	10,9	-4,328		0,00	0,99
BSS* (Sontest)	63,7	10,2				
MDÖ** (Öntest)	43,4	7,3		-4,041	0,00	0,98
MDÖ (Sontest)	45,1	7,6				
Bilgi testi Öntest	10,9	1,5		-12,585	0,00	1,000
Bilgi testi Sontest	12,9	1,6				

*Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği, ** Manevi Duyarlılık Ölçeği, ***Bağımlı Gruplarda t testi, **** Wilcoxon işaret testi.

Tablo 4'e göre, eğitim sonrası katılımcıların Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeğinin "Sosyal Sorumluluk" ve "Bireysel Sorumluluk" alt boyutlarında puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artmıştır (p=0,00). Bu alt boyutlar için güç analizleri sırasıyla 0,81 ve 0,88 olup, testlerin yeterli istatistiksel güce sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin BSSÖ ve MDÖ Ölçek ve Alt Boyutları Ön-test ve Son-test Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçek türü ve alt boyutları	Eğitim Öncesi Ort±SS	Eğitim sonrası Ort±SS	p***	t****/z*****	Power (1-β err prob)
Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği*					
Sosyal Sorumluluk alt boyutu	33,3±6,2	34±5,3	0,00	-3,517	0,81
Bireysel Sorumluluk alt boyutu	27,0±5,6	28,8±5,7	0,00	-4,625	0,88
Manevi Duyarlılık Ölçeği**					
Farkındalık ve Gizem Duyarlılığı alt boyutu	18,9±3,3	20,1±3,6	0,00	-5,344	1,000
Değer Duyarlılığı alt boyutu	8,02±2,0	8,1±1,9	0,340	-0,955	0,99
Toplum Duyarlılığı alt boyutu	16,4±3,2	16,7±3,0	0,120	-1,554	0,05

* Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği, ** Manevi Duyarlılık Ölçeği, ***p=0.05, ****Bağımsız gruplarda t testi, ***** Anova.

Manevi Değerler Ölçeğinin "Farkındalık ve Gizem Duyarlılığı" alt boyutunda da anlamlı bir artış gözlenmiştir (p=0,00). Ancak, "Değer Duyarlılığı" (p=0,340) ve "Toplum Duyarlılığı" (p=0,120) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim saptanmamıştır. Bu alt boyutlar için güç analizleri sırasıyla 0,99 ve 0,05'tir. Özellikle "Toplum Duyarlılığı" alt boyutunda düşük güç değeri (0,05), testin istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşamamasının nedeni olabilir.

TARTIŞMA

Bu çalışma, hemşirelik lisans öğrencileri tarafından eğitim verilerek sahipsiz ve engelli hayvanlar hakkında lise öğrencilerinin sosyal sorumluluğunu ve manevi duyarlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Çalışma sonuçları lise öğrencilerine yüz yüze ve çevrimiçi olarak verdikleri engelli ve sahipsiz hayvanlarla ilgili eğitimlerin, lise öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk algılarını ve manevi duyarlılıklarını önemli ölçüde artırdığını ortaya koymaktadır.

Eğitim programı, öğrencilerin sahipsiz engelli hayvanlar hakkında daha fazla bilgi edinmelerine ve bu konuda bilişsel bir farkındalığa sahip olmalarına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu eğitim programı ile birey olarak hayvan kazaları

durumunda yasal haklar nelerdir, izlenmesi gereken prosedür nedir gibi konularda da öğrenciler bilgilendirilmiştir. Eğitim sonrası her iki ölçekte de puanların anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Bu bulgular, uygulanan eğitimin öğrencilerin bireysel, sosyal ve manevi gelişimlerini desteklediğini ve nicel verilerle doğrulandığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bireysel ve sosyal sorumluluk ile ilgili olan hipotezi doğrulanmış ve yüz yüze ve online eğitimin, lise öğrencilerinin sahipsiz engelli hayvanlar hakkında bilgi ve farkındalık kazanmalarına yardımcı olduğu belirlenmiştir. Bireysel ve sosyal sorumluluk ölçeğinin alt boyutları arasında sosyal ve bireysel sorumluluk düzeylerinde anlamlı farklar bulunması dikkat çekicidir. Sariaçalı ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan bir çalışmada, tıp fakültesi öğrencilerine verilen sosyal sorumluluk eğitiminin bireysel ve sosyal sorumluluk algıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, sosyal sorumluluk dersinin tıp fakültesi öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk ölçeği puanlarını artırdığı belirlenmiştir. Sosyal sorumluluk dersinin tıp fakültesinde gerekli olduğunu düşünen öğrencilerin ($68,3\pm13,0$) ölçek puan ortalaması diğerlerine ($62,8\pm14,8$) göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. İkinci sınıf hemşirelik öğrencileriyle yürütülen bir çalışmada da hizmet ederek öğrenme yaklaşımının mesleki ve sosyal sorumluluk gelişimine anlamlı katkılar sağladığı belirlenmiştir. Bu çalışmada, öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrası puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir artış tespit edilmiştir (Balun vd., 2024). Bu bulgu, eğitim süreçlerinin bireylerin sosyal sorumluluk düzeylerini artırmada etkili olduğunu ve benzer sonuçların farklı öğrenci gruplarında da gözlemlendiğini göstermektedir. Berei'nin (2020), yaptığı bir çalışmada yükseköğretim öğrencilerine verilen sosyal sorumluluk odaklı programların, öğrencilerin sosyal sorumluluk, toplumsal bilinç, etik davranış ve gönüllülük eğilimlerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Eğitim verilen konunun toplumsal fayda sağlaması, bu tür eğitimler sayesinde öğrenciler için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumlu davranış değişiklikleri oluşturulabileceği düşünülebilir.

Çalışmanın bir diğer hipotezi de öğrencilere verilen eğitimlerin manevi duyarlılıklarını artırdığını göstermektedir. Bu bulgu, eğitimin öğrencilerin manevi gelişimini destekleyebileceğini göstermektedir. Manevi duyarlılığın, sadece aile ya da dini ortamlarla değil, yapılandırılmış eğitim içerikleriyle de gelişebileceğini ortaya koyması açısından bu sonuç önemlidir (Nasrollahi vd., 2020). Literatürde de benzer şekilde, eğitim müdahalelerinin manevi duyarlılık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu gösteren çalışmalar bulunmuştur. Örneğin, Rodríguez ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, İspanyol hemşirelik öğrencilerine manevi bakım eğitimi verildiğinde, öğrencilerin manevi bakım konusundaki bilgi ve tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış görülmüştür. Manevi duyarlılığın eğitimlerle artırılabilirliği ve toplumsal duyarlılık projelerinin öğrenci farkındalığını olumlu yönde etkileyebileceği, bu projenin ortaya çıkardığı özgün bir sonuç olarak ifade edilebilir. Manevi duyarlılığı konu alan çalışmalarda öğrencilerin aktif olarak rol aldığı görülmüştür. Lise öğrencilerinin öğrenme sürecinde pasif alıcılar değil, değer üreten ve toplumsal sorumluluk üstlenen bireyler olarak yer almalarının önemini vurgulamaktadır.

Örnek sosyal sorumluluk projesi olarak Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nin "Bir Kap Sevgi" projesi tamamlanmıştır. Proje kapsamında İzmit, Ankara, Mersin ve Balıkesir bölgelerinde sahipsiz sokak hayvanları tespit edilmiş ve bu hayvanların ihtiyaçları temin edilerek ulaştırılmıştır. Bu tarz projeler, üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilirken kendilerinden sonra gelen nesle manevi duyarlılık konusunda örnek olmaktadır (Sosyal Sorumluluk Projeleri, Bir Kap Sevgi Projesi, 2022).

Manevi duyarlılığın demografik özelliklere göre değişim gösterdiği de literatürde bazı çalışmalarda görülmüştür. Özdem ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir araştırmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan üniversitelere devam eden öğrencilerin manevi-insani değer eğilim düzeyleri ile sorumluluk duygu ve davranış düzeyleri arasındaki

ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 23 yaş ve üzeri öğrencilerin manevi-insani değer eğilim puanları, 20 yaş ve altı öğrencilere göre anlamlı derecede yüksektir. Bu durum, yaş ilerledikçe manevi değerlerin daha fazla ön plana çıktığını göstermektedir. Cinsiyete göre yapılan analizde ise, erkeklerin “saygı”, kadınların ise “sevgi” alt boyutlarında anlamlı farklar olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, cinsiyetin manevi değerler üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Fazlollahi ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, anlam merkezli bir oyun programının öğrencilerin manevi duyarlılık puanları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Altı hafta süren program sonucunda, eğitimin manevi farkındalık, değer yönelimi ve anlam arayışı gibi özellikleri geliştirmede etkili olabileceğini göstermektedir. Opstoel ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir sistematik derlemede beden eğitimi programlarının öğrencilerin kişisel ve sosyal sorumluluklarını artırdığı, manevi ve ahlaki gelişim boyutlarında olumlu bir etki yarattığı bulunmuştur. Bu sistematik derlemede; bireysel ve sosyal sorumluluk, empati, iş birliği ve özdenetim gibi değerlerin eğitim yoluyla geliştirilebildiği vurgulanmıştır. Bu bulgular H1 ve H2 iki hipotezini desteklemektedir.

Hawkins ve arkadaşları (2017) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, öğrencilerin hayvan refahı konusundaki eğitim öncesi ve sonrası bilgi düzeyleri incelenmiştir. Çalışmada, eğitim öncesi ve sonrası yapılan bilgi testi sonuçları karşılaştırıldığında, öğrencilerin bilgi puanlarında anlamlı düzeyde artış görülmüştür. Bu bulgu, “Lise öğrencilerinin bilgi düzeyi puan ortalamalarında eğitim öncesi ve sonrasında anlamlı fark vardır.” hipotezini desteklemektedir. Bilgi testi ile ilgili olan bu hipotez de doğrulanmıştır. Bu araştırmadaki bilgi testi soruları, hayvanlara yardım etme farkındalığını değerlendirmiş, acil durumlarda izlenmesi gereken süreçleri vurgulamış ve küçük çaplı müdahalelere dikkat çekmiştir. Ayrıca, hayvan koruma ile ilgili yasal mevzuat, ilk yardım adımları, sahiplenme prosedürleri ve barınak bilgisi hakkında sorular içermiştir. Engelli hayvanlar ile verilen eğitim amacına ulaşmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın gerçekleştirildiği lise proje lisesi olması nedeniyle 11. ve 12. sınıfların ve diğer Hazırlık, 9, 10. sınıftaki öğrencilerin programları olduğu için belli sınıflar araştırmaya dahil edilmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak hemşirelik fakültesi öğrencileri tarafından verilen engelli hayvanlarla ilgili yüz yüze ve online eğitimlerin lise öğrencilerinin manevi duyarlılığını olumlu yönde doğrudan etkilediği görülmüştür. Yapılan ön test ve son test karşılaştırılması sonucunda lise öğrencilerinin acil durumlarda başvuracakları kurumlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Yapacakları basit ilk müdahaleler hakkında farkındalık düzeylerinin arttığı görülmüştür. Öğrencilerin engelli hayvanlar hakkında bilgi düzeyleri belirgin şekilde artmıştır.

Lise öğrencilerine sağlanan barınak ziyareti bu sürecin sadece teorik bir eğitim olmaktan da öte interaktif de bir süreç olduğunu göstermiştir. Teorik bilgilerin öğrencilere aktarılmasının da ötesine geçen bu çalışmada öğrenciler barınak koşullarını ve oradaki hayvanları görme şansını elde etmiştir. Engelli ve sahipsiz hayvanlarla etkileşime girerek gerçek birer deneyim kazanmışlardır. Yapılan ziyaret sonrasında tekrar barınağa gelmek istediğini belirten birçok öğrenci olmuştur. Hatta bazı öğrenciler barınaktan hayvan sahiplenmek istediğini belirtmiştir. Bu barınak ziyareti deneyimi, öğrencilerin bu araştırma vasıtasıyla engelli ve sahipsiz hayvanlar ile duyuşal ve duygusal olarak bir bağ kurmalarını sağlamıştır.

Bu araştırma hemşirelik öğrencileri tarafından bu alanda gerçekleştirilen ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Bir vatandaş olarak yapılacak ilk müdahalelere hâkim olmayı, yasal hakları öğrenmeyi araştırmanın katılımcılarına ve uygulayıcılarına kazandırmıştır. Ayrıca hemşirelik mesleğinin gerekliliklerinden biri olan empati duygusunu aşılama, bütüncül bir yaklaşım kullanma özelliklerini kazanma aşamasında büyük bir adım olmuştur. Hemşirelik mesleğinin sadece insanla etkileşime giren bir meslek olmasının da ötesinde bakımın, tedavinin, empati yapmanın, maneviyat değerlerinin öneminin kavranması konusunda araştırma sahiplerine yol gösterici bir çalışma olmuştur.

Bu çalışma bu alana ilgi duyan hemşirelik ya da başka program öğrencileri tarafından devam ettirilebilir, geliştirilebilir ve büyütülebilir bir çalışma olma özelliğindedir. Araştırma daha büyük örneklemlerle, daha çeşitli katılımcılar ile, daha fazla eğitim verilerek daha kapsamlı bir hale getirilebilir. Eğitimlerin yüz yüze ve online verilmesi diğer öğrenciler tarafından da bu çalışmayı ulaşılabilir kılmıştır. Ayrıca bu tür programların eğitim politikaları ve müfredat geliştirme süreçlerinde değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü/Ethics Comittee Approval: Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Etik Kuruldan etik izin alınmıştır (Tarih: 23.05. 2023, Sayı: 70904504/ 401, KAEK-361). Etik Kurulu izninden sonra Neriman Erol Yılmaz Sosyal Bilimler Lisesi Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Kepez İlçesi Milli Eğitim Müdürlüğü'nden kurum izni alınmıştır. Ayrıca öğrencilerden aydınlatılmış onam alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin ve velilerin izinleri Aydınlatılmış Onam ile alınmıştır.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Hakem/Peer-review: Dış hakem bağımsız.

Yazar Katkısı/Author Contributions: Fikir ve kavram: ENK, YDA, BK, FT, ST; Planlama: ENK, BK, FT, ST; Veri toplama ve/veya işleme: ENK, BK, FT, ST; Veri analizi ve/veya yorumlama: ENK, YDA; Literatür taraması: ENK; Makale yazımı: ENK, YDA; Eleştirel inceleme: YDA.

Finansal Destek/Financial Disclosure: TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2022/2 Finansal Desteği Hizmet Alımı Giderleri ve Sarf Malzemesi Gideri (1919B012213236 No'lu Proje).

Teşekkür/Acknowledgments: Araştırmaya olan katkılarından dolayı Neriman Erol Yılmaz Sosyal Bilimler Lisesi müdürü sayın Mehmet Ötgen'e ve rehberlik öğretmeni sayın Vildan Aslan'a araştırmaya gönüllü olarak katılan tüm lise öğrencilerine, Kepez Belediyesi Engelli ve Sahipsiz Hayvan Geçici Bakımevi çalışanlarına teşekkürler.

KAYNAKLAR

Akdemir S, Gölge ZB. (2016). *İlkokul öğrencilerinde hayvana yönelik kötü davranış ile saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

Antalya Büyükşehir Belediyesi. (2022). Veterinerlik hizmetleri. (Erişim tarihi: 15.10.2024). <https://www.antalya.bel.tr/Hizmetlerimiz/Veterinerlik-Hizmetleri>

Balun B, Olcay Y, Yılmaz Güven D. (2024). Understanding the social variations of nursing students' service-learning and its effect on development of vocational and social responsibility. *Genel Tıp Dergisi*, 34(4), 525-530.

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi. (2024). Bir kap sevgi projesi. (Erişim tarihi: 16.10.2024). <https://sosyalsorumluluk.bandirma.edu.tr/tr/sosyalsorumluluk/Haber/Goster/BIR-KAP-SEVGI-PROJESI-17096>

Berei EB. (2020). The social responsibility among higher education students. *Education Sciences*, 10(3), 66. doi:10.3390/educsci10030066

Birleşmiş Milletler Türkiye. (2024). Türkiye sürdürülebilir kalkınma amaçları çalışmalarımız. (Erişim tarihi: 15.09.2024). <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>

- Cook TD, Campbell DT. (1979). *Quasi-experimentation: Design and Analysis Issues for Field Settings*. Boston: Houghton Mifflin.
- Elban M, Aslan S. (2022). Manevi Duyarlık Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 215-224. doi:10.29000/rumelide.1132545.
- Fazlollahi M, Ramezani M, Asghari Nekah SM, Saki A, Feyzabadi JJ. (2022). The effects of meaning-centered play on spiritual sensitivity of children: A randomized controlled trial. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, 10(1), 42-53. doi:10.30476/IJCBNM.2021.90120.1669.
- Filiz B, Demirhan, G. (2016). Bireysel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeğinin (BSS-Ö) Türk diline uyarlanma çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 26(2), 51-64. doi:10.17644/sbd.237576.
- Hadian Jazi Z, Peyrovi H, Zareian A. (2019). Nurse's social responsibility: A hybrid concept analysis in Iran. *Med J Islam Repub Iran*, doi:10.34171/mjiri.33.44.
- Hawkins RD, Williams JM, Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Animals. (2017). Assessing effectiveness of animal welfare education program for primary school children. *J Appl Anim Welf Sci*, 20(3), 240-256. doi:10.1080/10888705.2017.1305272
- Hayek Üniversitesi. (2019). Hayvan hakları evrensel bildirgesi. (Erişim tarihi: 15.09.2024). <https://hayek.ibu.edu.tr/Files/ckFiles/hayek-test-ibu-edu-tr/Ba%C5%9Fvuru%20Formlar%C4%B1/hayvan-haklari-evrensel-bildirgesi.pdf>
- Jhangiani RS, Chiang IA, Cuttler C, Leighton DC. (2019). *Research methods in psychology* (4th Canadian edition). New York: W. W. Norton & Company.
- Karsten C, Wagner D, Kass P, Hurley K. (2017). An observational study of the relationship between capacity for care as an animal shelter management model and cat health, adoption, and death in three animal shelters. *The Veterinary Journal*, 227, 15-22. doi: 10.1016/j.tvjl.2017.08.003
- Li W, Wright P, Rukavina P, Pickering M. (2008). Measuring students' perceptions of personal responsibility. *Journal of Teaching in Physical Education*, 27(2), 167-178.
- Nasrollahi Z, Eskandari N, Adaryani MR, Tasuji MHHR. (2020). Spirituality and effective factors in education: A qualitative study. *Journal of Education and Health Promotion*, 9, 52 doi: 10.4103/jehp.jehp_430_19.
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi. (2023). Hemşirelik bölümünde sosyal farkındalık ve sorumluluk zamanı: "Bir Yanımız Sokakta" sosyal sorumluluk projesi. (Erişim tarihi: 02.04.2025). <https://www.omu.edu.tr/tr/icerik/haber/hemşirelik-bolumunde-sosyal-farkindalik-ve-sorumluluk-zamani>
- Opstoel K, Chapelle L, Prins FJ, De Meester A, Haerens L, De Martelaer K. (2020). Personal and social development in physical education and sports: A review study. *European Physical Education Review*, 26(4), 794-813. doi:10.1177/1356336X19882054.
- Özdem S, Bengisoy A, Müezzini EE. (2020). Üniversite öğrencilerinin insani ve manevi değer eğilimlerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi: Kuzey Kıbrıs örneği. *Kıbrıs İlahiyat Dergisi*, 3(1), 35-78.
- Rodríguez LM, Reig-Ferrer A, Santos-Ruiz AM. (2020). Effectiveness of an educational intervention to teach spiritual care to Spanish nursing students. *Religions*, 11(11), 596. doi:10.3390/rel11110596.
- Sarıakçalı N, Ağadayı E, Eğilmez H. (2023). Tıp fakültesi öğrencilerinin bireysel ve sosyal sorumluluk algılarının sosyal sorumluluk dersine yönelik görüşlerine etkisinin değerlendirilmesi. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22(66), 61-67.
- Silbert-Flagg J, Shilling SD, Lucas L, Nolan MT, Lin L, Bellefeuille P, et al. (2020). Preparing for a student with a service animal. *Journal of Professional Nursing: Official Journal of the American Association of Colleges of Nursing*, 36(6), 458-461. doi: 10.1016/j.profnurs.2020.03.001.
- Şen Atasayar B, İşeri Ö. (2022). The effect of nursing students' social sensitivity studies on individual entrepreneurship perceptions. *Eurasian J Health Sci*, 5(2), 95-103. doi:10.53493/avasyasbd.1029712.
- Taft LL. (2023). Care of patients with service or therapy animals. *Journal of Christian Nursing, Online Exclusive*, E1-E5. doi:10.1097/CNJ.00000000000010
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2023, 13 Eylül). Bakan Kirişçi, sahihsiz hayvanların kısırlaştırılması seferberliği etkinliğine katıldı. (Erişim tarihi: 02.04.2025). <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5238/Bakan-Kirisci-Sahipsiz-Hayvanlari-Kisirlastirilmesi-Seferberligi-Etkinligine-Katildi>
- Tekinsoy RR. (2022). *Evcil hayvan sahiplerinin duygu durumları ve yaşam doyumlarının değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Bursa.
- Tirri K, Nokelainen P, Ubani M. (2006). Conceptual definition and empirical validation of the spiritual sensitivity scale. *Journal of Empirical Theology*, 19(1), 37-62.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2004, 1 Temmuz). Hayvanları Koruma Kanunu No:5199. Resmî Gazete, 25509. (Erişim tarihi: 10.10.2024). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTerti>